

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс, обявен в ДВ бр. 72/16.09.2011 г. за заемане на академичната длъжност „професор” по научна специалност 4.3 Биологични науки (01.06.16 физиология на растенията) за нуждите на секция „Минерално хранене и воден режим на растенията” при ИФРГ – БАН

Кандидат: доц. д-р Снежанка Цветанова Дончева

Рецензент: проф. дн Аглика Минева Едрева

1. Общи данни за кариерното развитие на кандидата

Доц. д-р Снежанка Дончева завършва БФ на СУ „Св. Климент Охридски”, специалност „Биохимия и микробиология” през 1976 г. В 1977 г. постъпва като специалист-биолог в секция „Минерално хранене и воден режим на растенията” към Института по физиология на растенията – БАН. Като свободен аспирант в 1986 защитава успешно дисертация на тема „Ултраструктурни изменения на клетъчни органели на царевични и грахови растения под влияние на борен, железен и комбиниран недостиг” и получава научната степен „кандидат на биологичните науки”.

В периода 1986 – 1998 г. заема последователно длъжностите научен сътрудник III, II и I степен.

В 1998 г. е избрана за старши научен сътрудник II степен. В периода 1998 – 2003 г. е ръководител на лаборатория „Минерално хранене на растенията” към секция „Минерално хранене и воден режим на растенията”, а в 2003 г. е зам.-ръководител на същата секция.

От 2000 до 2006 г. е научен секретар на НС на ИФР – БАН.

От 2004 до 2006 г. е научен секретар на ИФР – БАН.

От 2006 до 2010 г. е заместник-директор на ИФР – БАН.

След реформите в БАН през 2010 г. е избрана за директор на новообразувания Институт по физиология на растенията и генетика – БАН.

Доц. Дончева има осъществени две специализации:

2000 – Университет на Хелзинки, Финландия – 2 месеца;

2003 – Независим университет на Барселона, Испания – 6 месеца.

Тематичното развитие на кандидатката е целенасочено, системно и последователно. Тя има трайни интереси в областта на минералното хранене на растенията, които непрекъснато развива и задълбочава. В последните години вниманието ѝ е насочено към изучаване на токсичния ефект на тежките метали, проблем с особено голямо екологично значение. Важно е да се изтъкне, че използвайки още от началото на научната си дейност метода на електронната микроскопия, впоследствие тя прилага нови и все по-съвършени ултраструктурни подходи, което ѝ позволява да разкрие интересни научни закономерности. Принос за това имат и успешните ѝ специализации в чужбина.

2. Общо описание на представените в конкурса материали

Доц. Дончева участва в конкурса с 30 научни публикации, извън тези от предишната ѝ хабилитация и извън тези, свързани с дисертацията ѝ. От тях 15 са в списания с IF, между които *Journal of Experimental Botany*, *Journal of Plant Nutrition*, *Journal of Plant Nutrition and Soil Science*, *Physiologia Plantarum*. Общият IF на публикациите е 20.823. По време на конкурса са приети за печат още 2 статии в списания с IF (публикации 27 и 28), с което броят на статиите с IF става 17. Представени са и 9 доклада на международни форуми, публикувани в пълен текст в сборници, 1 доклад в сборник на национален форум, и 1 статия в българско списание. Особен интерес представляват главите, публикувани в поредицата „*Advances in Plant Physiology*” и в монографията „*Plant - Environment Interactions*”.

В 8 от публикациите доц. Дончева е първи автор, в 7 е втори автор, а в 6 заема последно място, каквато е съвременната практика за мястото на научния ръководител.

Освен това представени са заглавия от участия с доклади и постери в 16 международни и 3 национални научни форуми.

3. Публикации преди и след получаването на научното звание „доцент”.

В периода преди хабилитирането си (1977 – 1998) доц. Дончева е публикувала общо 47 научни труда, а след това (1999 – 2011) публикациите ѝ са 30. С тях тя участва в конкурса за професор. Сравнявайки двата периода, става очевиден впечатляващият качествен скок в нивото на научно-изследователската ѝ работа, отразен в публикационната ѝ дейност. Преди хабилитацията си тя публикува предимно в сборници от национални

конференции и има само 4 статии в списания с IF, докато след хабилитирането тези статии имат преобладаващ дял в научната ѝ продукция (17 от общо 30).

4. Научно-приложна и педагогическа дейност

Доц. Дончева не е представила данни за научно-приложна и внедрителска дейност. Смятам обаче, че изследванията ѝ, свързани с поведението на растенията в условия на безтегловност (т. нар. „космическа оранжерия“) имат безспорен приложен аспект. Възможности за практическо приложение произтичат и от изследванията ѝ върху металната токсичност, напр. препоръката за внедряване на толерантния на Mn сорт Кнежа 434, както и за използването на междувидов хибрид слънчоглед за фиторемедиация на замърсени почви.

Педагогическа дейност

- 1994-1996 – пълен курс упражнения по физиология и биохимия на растенията, Лесотехнически университет.
- 1998-2000 – лекции и упражнения по физиология и биохимия на растенията, Лесотехнически университет.
- 2009 – един защитил дипломант към БФ на СУ

Доц. Дончева е била ръководител на докторант на свободна докторантура, незащитил досега поради преминаване на друга работа – Румяна Дикова. За реално извършената работа с докторанта свидетелства участието в няколко публикации (9, 12, 13, 14, 17, 19).

5. Основни научни и научно-приложни приноси

A. Алуминиева токсичност (публикации 8, 11, 22, 25)

Може с основание да се твърди, че в това направление са върховите научни постижения на доц. Дончева, а именно установяването на първичната мишена на токсичното действие на Al, осъществено благодарение на прилагането на модерните методи на имунофлуоресцентната цитохимия и конфокалната лазерна микроскопия.

* За първи път е показано, че изключително бърз (5 мин) отговор на прилагането на Al към чувствителни на метал царевични растения е пълното блокиране на клетъчното деление в зоната на апикалната меристема на корена, т.е. ядрата изобщо не влизат в S-фаза на клетъчния цикъл. Това не е проява на общ кариотоксичен ефект, тъй като веднага (10

мин) след това се установява активиране на клетъчното деление в по-далечната преходна зона, където започва образуване на латерални корени. В устойчивия на Al генотип такъв отговор не се наблюдава. В случая е възможно включването на сигнална каскада.

Прилагането на инхибитор на ауксиновия транспорт в преходната зона води до същия тип изменения както и присъствието на Al в хранителната среда.

* Въз основа на тези данни се изказва хипотезата, че блокирането на базипеталния ауксинов транспорт от Al е тясно свързан с клетъчните и морфологични компоненти на синдрома на Al токсичност; комплексът от описаните събития може да се разглежда като адаптивен механизъм за избягване на директния токсичен ефект на Al върху клетките на кореновия връх.

* Al индуцира бързи изменения в организацията и ориентацията на перинуклеарните микротубули в преходната зона и на кортикалните микротубули в зоната на елонгация на кореновия връх, предхождащи инхибирането на кореновата елонгация. Предполага се, че тези процеси се регулират на пост-транслационно ниво, тъй като по данни от RT-PCR транскрипцията на гените, кодиращи синтезата на тубулините в микротубулите не се повлиява от Al. Резултатите са аргумент в полза на лансираната напоследък теза за значението на пост-транслационния контрол като бърз и ефективен механизъм, включващ се при стресови въздействия.

Б. Mn, Zn и Cu токсичност. Роля на сукцината (публикации 1, 3, 5, 7, 10, 13).

В това направление са направени стойностни оригинални приноси към изясняване на механизмите на токсичността на Mn, Zn и Cu и детоксификационната функция на дикарбоновите киселини в растенията като важен компонент на експресията на толерантност към метален стрес.

* Показано е, че Mn, Zn и Cu причиняват промени на органно, функционално и субклетъчно ниво, като понижават скоростта на растежа и ефективността на фотосинтезата и променят структурата и организацията на хлоропластния апарат.

* Установено е, че присъствието на органични дикарбонови киселини (сукцинат) в ризосферата на грахови растения не е механизъм на намаляване на Mn токсичност въпреки ефекта на понижена транслокация на Mn в листата и повишено натрупване на Mn в корените.

* Прилагането на сукцинат индуцира съвсем различен отговор към Zn и Cu, като води до подобряване на растежа и възстановяване на функционалната активност и структурната организация на хлоропластния апарат. Защитната функция на сукцината спрямо Cu йони се изразява в частично преодоляване на окислителния стрес, причинен от взаимодействието на Cu^+ с H_2O_2 по реакцията на Fenton, продуцираща токсични хидроксилни свободни радикали.

* Въз основа на получените данни се подкрепя тезата, че защитният механизъм на сукцината е основан на образуването на стабилни (вероятно хелатни) комплекси с Cu и Zn йони. По този начин те се имобилизират и не навлизат в кореновата система или в кореновия симпласт. Фактът, че сукцинатът не допринася за повишаване на толерантността към Mn е указание за специфичността на действието му при различните видове метален стрес.

В. Манганова токсичност. Роля на Si (публикации 9, 20, 21, 24)

Изследванията в това направление задълбочават предишните проучвания върху Mn толерантност, и представляват оригинален принос към изясняване на механизмите на толерантността към Mn, използвайки като модел чувствителни и толерантни български сортове царевица.

* Установено е, че толерантните растения натрупват повече Mn в листата, но въпреки това показват по-нисък индекс на токсичност, като поддържат по-добър растеж, по-голяма стабилност на мембраните, и по-запазена ултраструктура и функционална активност на хлоропластите в сравнение с чувствителните растения. Допуска се, че възможен фактор на толерантност е по-високият редукционен капацитет на толерантния сорт, дължащ се на присъствието на мощни антиоксиданти, като аскорбат и тиолови съединения. Толерантният сорт Кнежа 434 може да се използва за повишаване на добива от царевица, отгледана върху кисели почви в нетропични условия.

* Показано е, че предтретирането с Si намалява Mn токсичност в чувствителния сорт. Това се съпътства от увеличение на размера на двата епидермални слоя, което е указание за възможната им роля като депо на Mn. Вероятен защитен механизъм на Si е изолирането на Mn в нефотосинтетично активни клетки.

Г. Оловна токсичност и ролята на ЕДТА (публикация 27)

* Използвайки като модел слънчогледови растения с различна толерантност, установено е, че Рb токсичност (изразена чрез биохимични, анатомични и растежни стрес-маркери) се проявява по-слабо в междувидовия хибрид *H. annuus* x *H. argophyllus*. Хибридите, който има по-голям капацитет да натрупва Рb, може да се предложи за фиторемедиация на замърсени почви. Чрез хелатиращото си действие ЕДТА понижава Рb токсичност.

Д. Анатомични и ултраструктурни проучвания при воден и азотен дефицит и стареене (публикации 6, 18, 26, 28, 29, 30)

* Установени са изменения във фотосинтезата и в ултраструктурата на клетъчните компоненти (хлоропласти, митохондрии, вакуоли) при прилагането на стресови въздействия. При възкръсващите растения е налице обратимост на тези изменения след рехидратация, т. е. в периода на възстановяване от стреса. Показано е, че устичният апарат и трихомите са компоненти на адаптивен механизъм в стресови ситуации.

* Структурата на устицата и индексът на отвореност (по данни от сканираща електронна микроскопия), корелиращи с повишено съдържание на абсцизиева киселина, устична проводимост и транспирация, свидетелстват за органно-специфичен контрол на стареенето в моделна система от тиквичка.

Е. Изследвания, свързани с поведението на растенията в условия на безтегловност (т. нар. „космическа оранжерия”) (публикации 14, 15, 17, 19).

Получени са данни за основни физиологични процеси (растеж, фотосинтеза) както и за подходящ хранителен субстрат на растенията в условия, имитиращи тези на космическата оранжерия “СВЕТ 2”, летяла на Орбитална станция „Мир“.

6. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чужда литература

Кандидатката е представила данни за 225 цитирания. От тях 37 са от публикации в наши издания, а 188 са в чуждата литература. Цитатите са в списания, докторски дисертации и престижни монографии. Най-значителен брой цитати (61) идват от публикациите върху Al стрес, следвани от тези за Mn, Zn и Cu толерантност и влиянието на сукцината (57 цитата). По времето на конкурса са отбелязани още 14 цитата, което свидетелства за актуалността на тематиката на доц. Дончева.

7. При колективни публикации да се отдели приносът на кандидата според справката за научните приноси

Приносът на кандидатката може ясно да се отдели, като се има предвид нейната специфична квалификация на специалист в областта на клетъчната ултраструктура. Освен това в повечето от публикациите личи характерният за доц. Дончева научен стил и език, което доказва нейната водеща роля при осмислянето и цялостното представяне на експерименталните резултати. Допълнителен, но не решаващ аргумент в това отношение е фактът, че в 7 от публикациите тя е първи автор.

8. Демонстрирани умения и заложби за ръководство на научни изследвания

Кандидатката притежава значителни умения на ръководител и организатор, което се доказва от дейността ѝ като ръководител на лаборатория „Минерално хранене” към секция „Минерално хранене и воден режим на растенията” при ИФР – БАН, заместник ръководител на секцията, научен секретар на Научния съвет на ИФР – БАН, зам.-директор на ИФР – БАН и понастоящем директор на ИФРГ – БАН. Освен това тя участва в 3 научни съвета в БАН, 2 проблемни съвета към ЦУ – БАН, член е на Общото събрание на учените на БАН, и е член на експертен съвет на национално ниво (Съвет по продукти на растителна защита към министерството на земеделието и храните, Национална служба за растителна защита). Доц. Дончева е участвала в 12 научни проекта, като е била ръководител на 4 от тях, включително на текущия международен проект със Солунския университет, на който е ръководител от българска страна.

9. Профил на кандидата

Целенасоченото развитие на кандидатката в областта на минералното хранене и по-специално металната токсичност при растенията, както и прилагането на ултраструктурни подходи очертава ясно нейния профил на изследовател с ценни приноси в разработването от нея направление. Положителна оценка за доц. Дончева се съдържа и в приложените референции от водещи чуждестранни изследователи. Значителният брой цитирания в специализирани издания също е положителен щрих към нейния профил.

10. Критични бележки на рецензента

Смятам за не съвсем уместно – особено в контекста на динамично развиващата се наука, да се отправят критични бележки към вече излезли от печат статии, които предварително са били рецензирани.

11. Лични впечатления от кандидата

Познавам доц. Дончева от дълги години и имам много положителни впечатления от нея като активен колега с живи научни интереси, с добро име в научната общност като един от малкото специалисти в областта на клетъчната ултраструктура на растенията. Освен това тя е отворена за контакти личност със силен усет за новаторство и за намиране на нестандартни решения, с подчертани мениджерски умения – качества, които проявява като директор и предстои да разгръща в бъдещата си дейност.

12. Заключение

В настоящия конкурс за академичната длъжност „професор” по научна специалност 4.3 Биологични науки (01.06.16 физиология на растенията) участва като единствен кандидат доц. д-р Снежанка Дончева. Тя се представя със значителен брой публикации от високо качество с впечатляващ отзвук в научната литература, и с активна научно-организационна дейност. Тя отговаря на всички изисквания за заемане на академичната длъжност „професор”, предвидени в Закона за развитие на академичния състав, както и на критериите на ИФРГ – БАН. Всичко това ми дава основание убедено да препоръчам на уважаемите членове на научното жури и на Научния съвет на ИФРГ – БАН да присъди на доц. д-р Снежанка Цветанова Дончева академичната длъжност „професор”.

София, 16.12.2011

Рецензент:

/проф. дн Аглика Едрева/